

УДК 159.923.2:316.48]:004.946.5

<http://doi.org/10.33989/2075-1443.2021.45.242672>

ORCID ID: 0000-0002-2346-9122

ORCID ID: 0000-0003-0256-3117

Людмила Усанова, Геннадій Супрун

УСАНОВА Людмила Анатоліївна – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Сфера наукових інтересів – філософія культури, антропологічні виміри сучасного соціокультурного простору, особливості комунікативного дискурсу, проблеми сучасного філософського дискурсу.

e-mail: poshta.usanova@gmail.com

СУПРУН Геннадій Геннадійович – аспірант кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Сфера наукових інтересів – соціальна філософія, антропологічні виміри сучасного соціокультурного простору.

e-mail: gs172327@gmail.com

«ІНАКШІСТЬ» ЯК КОНФЛІКТ ІДЕНТИЧНОСТЕЙ У ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Анотація. У статті проаналізоване зростання конфліктогенності в умовах глобалізаційних процесів ХХІ століття, зокрема зіткнення культурних і соціальних ідентичностей. Конфлікт ідентичностей є відповіддю на руйнування уніфікованого суспільства. Розвиток цифрових технологій спровокував підвищений масив інформаційних потоків, які несуть в суспільство дезорієнтуючі настрої. Як наслідок – поширюються такі соціальні явища як «ехо-камери» і газлайтинг: внаслідок процесів глобалізації відбувається конфлікт ідентичностей як на індивідуальному, так і на соціальному рівнях. Пошук практик порозуміння вбачається авторами як один із шляхів вирішення культурного і соціального конфлікту, який поглиблюється в цифрову еру глобалізованого світу.

Ключові слова: ідентичність, конфлікт, «ехо-камера», газлайтинг.

Вступ. Беручи до уваги глобалізаційні процеси кінця ХХ - початку ХХІ століття, категорія ідентичності, власного самовизначення

© Л. А. Усанова, Г. Г. Супрун, 2021

набуває все більшої значущості. В умовах, коли соціальна реальність мінлива і малопередбачувана, процес ідентифікації є прямим відображенням викликів сьогодення. Саме трансформаційні соціальні процеси актуалізують пошук власної ідентичності через співвідношення себе з національними, гендерними, релігійними й рядом інших спільнот. Актуальність даної теми обумовлена необхідністю осмислити сучасні процеси самовизначення особистості, адже індивідуальне є відображенням соціального, як і навпаки. Так, орієнтування людини в культурному і ціннісному оточуючому середовищі дозволяє як підлаштовуватись під вимоги часу та аналізувати власні майбутні перспективи, так і безпосередньо активно впливати на формування нових тенденцій суспільного розвитку. Таким чином, можемо говорити про динамічність ідентифікації як багаторівневого і комплексного явища, на який впливають як внутрішні, так і зовнішні чинники.

Аналіз досліджень і публікацій. Процеси ідентичності були центром досліджень широкого ряду науковців. Зокрема, слід виокремити психологічний напрямок: Д. Мід, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг, де аналізу піддавалась особистісна сторона власного самовизначення індивіда. Іншим підходом є розуміння ідентифікації як соціального явища: П. Бергер, Н. Луман, Ю. Хабермас, Е. Дюркгейм розглядали соціальний взаємозв'язок як основу в процесі пошуку ідентичності. Теорію конфлікту як суспільного явища було розглянуто також в концепціях Р. Дарендорфа («Сучасний соціальний конфлікт»), Л. Козера («Функції соціального конфлікту»). В основі їх дослідження проаналізовано конфліктногенність як рушійну силу соціальних перетворень.

Мета та завдання статті. Здійснити соціально-філософський аналіз ідентичності як конфліктногенного явища в глобалізовану цифрову епоху.

Методологія дослідження. Основними методами дослідження є структурно-функціональний, філософсько-культурний і філософсько-антропологічний. Для вирішення конкретних завдань дослідження було застосовано принципи системності й сходження від абстрактного до конкретного.

Результати. Глобалізаційні процеси XXI століття стали все активніше проникати в усі сфери соціального життя: спостерігається зіткнення культурних і соціальних ідентичностей, що провокує підвищення рівня конфліктногенності й об'єднання в групи задля збереження власних проявів унікальності як відповіді на загальносвітові тенденції, встановлення нових соціальних норм і розширення прав людини. У даному випадку можемо говорити про конфлікт ідентич-

ностей, що є відповіддю на повалення режиму уніфікації суспільства. ЗМІ, які вже давно відійшли від ролі простого інформатора й трансформувались у засіб формування соціальних настроїв і думок, рідко несуть об'єднуючу функцію між конфліктуєчими позиціями, натомість займають одну із сторін і подають інформацію під вигідним кутом зору, тим самим тільки поглиблюючи існуючі протиріччя: «Використовується цілий набір прийомів, що працюють і в рекламі, і в засобах масової інформації, які, пропускаючи інформацію через свої фільтри, маніпулюють масовою свідомістю, формуючи суспільну думку. Інструменти маніпулювання звичайно м'які і гнучкі: акцентування чи замовчування події (інформації), перебільшення чи применшення її ролі, розповідь про неї в негативному чи іронічному ключі» (Усанова, 2017, с. 47). Так, навіть беручи до уваги доступність інформаційних потоків внаслідок розвитку цифрових технологій, людині важко комплексно й різносторонньо аналізувати кожен отриману інформацію в силу її великого масиву, власної зайнятості, та й схильності більше довіряти тому, що особисто вважається більш правдоподібним в силу переконань, які, в свою чергу, й формуються із закритого інформаційного кокону, в якому індивід і знаходиться (дописи друзів із соцмереж, контекстна реклама, що показується відповідно до запитів користувача в мережі Інтернет тощо).

Вищезгадані тенденції охарактеризовуються поняттям «ехо-камери» – ситуації, де індивіди споживають інформацію (й знаходяться в її пошуках), яка буде тільки підтверджувати їх сформовану ідентичність і ніяк не налаштовані на сприйняття альтернативної думки, тим самим породжуючи в суспільстві ідеологічне розділення «свої» - «чужі»: «Інтернет дозволяє нам мати можливість фільтрувати небажаний шум і створювати власні «ехо-камери», але ж демократія полягає в тому, що кожен із нас повинен бути ознайомленим із усім, що відбувається у світі, і зі всіма протилежними точками зору в тому числі» (Sunstein, 2004, с. 57). Таким чином, не дивлячись на можливість отримання інформації з різних джерел для об'єктивної картини, кожен із нас (в силу вищеописаних причин) переважно підписаний в соціальних мережах на спільноти, які ближче відображають власні переконання і з ворожістю (скептицизмом) відносимось до альтернативної точки зору. Це і породжує формування безлічі «ехо-камер» (політичних, культурних, релігійних, національних), при зіткненні яких толерантність, при всій популярності даного слова сьогодні, проявляється не часто. Свобода слова, думки, самоідентифікації підміняється поняттями «правильного» слова/думки/самоідентифікації: «У той час, коли увага всього світу була зосереджена на свободі вираження думок в Інтернеті, відбулось

переформатування комунікаційної інфраструктури в набір «огорожених садів», які управляються мережевими операторами у відповідності з їх конкретними бізнес-інтересами, що створило нові перешкоди для розширення нової цифрової культури. «Труби» галактики Інтернету в теперішній час приватизовані й надані фрагментарному управлінню їх власників. Поки ми були стурбовані захистом свободи електронного фронту від вторгнення «великого брата» (держави), «великих сестер» (основних мережеских операторів), що узурпували управління широкополосним трафіком, який проходить по інформаційним супермагістралям, вони то і стали відповідальними за обмеження вільного цифрового простору» (Кастельс, 2016, с. 131).

Саме розвиток цифрових технологій дає можливість вибору кола взаємодії задля власного комфорту і почуття безпечності. На противагу цьому слідує вищевказане замкнення й ізоляція від альтернативного світосприйняття. У результаті глобальна мережа, яка має потенціал до культурно-соціального взаємообміну на умовах рівності й партнерства, провокує до виникнення й поглиблення протиріч всередині сформованих мікрогруп, які, відчуваючи загрозу втрати ідентичності, налаштовані максимально її захищати.

Безумовно, важливо розуміти, що ідентифікація являє собою механізм співвідношення себе з іншими і самопрезентації для оточуючих. Внаслідок схильності особистості сприймати себе в позитивному світлі (власні переконання здаються найбільш правильними й обґрунтованими), виникають негативні уявлення стосовно «інших як чужих», які займають протилежну позицію. Зіткнення таких «картин світу» розглядається як загроза втрати власної ідентичності, і аж ніяк не в розрізі обміну культурними надбаннями, поглядами, досвідом й ідеями. Відбувається заперечення того, що є важливим для іншого, внаслідок чого підвищується взаємна конфліктногенність сформованих груп ідентичностей.

У таких ситуаціях спостерігається явище газлайтингу – форма психологічного насилля, маніпулювання і соціального паразитизму, головна задача якого – примусити людину відчутися приниженою і сумніватись в адекватності власного сприйняття оточуючої дійсності шляхом постійних знецінюючих жартів, звинувачень і погроз (Oxford Dictionary definition 2021). Газлайтинг може бути як свідомим, так і проявлятися несвідомо, інстинктивно, та попри це не применшуючи свого негативного впливу: підкреслювати вікову, фізіологічну чи гендерну некомпетентність, виставляти іншого в негативному світлі через неспіввідношення поглядів, заперечувати й знецінювати почуття й фактологічну базу, яка є важливою для людини. Явище є поширеним

як на індивідуальному рівні (емоційне насилля в сім'ї, де думка одного із членів подружжя є апіорі правильною й не піддається сумнівам), так і на рівні соціальних зв'язків (формування стійких груп, об'єднань людей, які мають виключне право трактування подій лише через призму їх власних поглядів і переконань). Варто зробити акцент на тому, що є різниця між знеціненням (приниженням) і аргументованою незгодою, яка передбачає взаємоповагу один до одного. Жоден із нас не сприймає цей світ таким, яким він є: мозок працює лише з частиною інформації, що надходить ззовні, зв'язуючи її з фоном власного досвіду, сформованого ідеологічного світосприйняття, культурних особливостей.

Приклади газлайтингу можуть спостерігатись у різних сферах суспільного життя: політичному, релігійному, національному, культурному. І чим більше сформовані групи різняться в інтерпритації подій, тим більша ймовірність звинувачень у взаємному газлайтингу. Так, якщо на офіційному державному рівні тривалий час було закріплено право на гетеросексуальну форму сім'ї, а соціально-релігійними факторами її патріархальну спрямованість, то зміна ставлення до одноставних стосунків відбудеться не миттєво і не просто (якщо таким чином суспільство чи його частина вирішує розширювати межі своїх прав). Причиною тому слугує зіткнення ідентичностей: одні ототожнюють себе з традиціями поколінь, інші – намагаються модернізувати існуючі соціальні норми, які є завузькими для самовираження в полікультурному світі. Цей приклад власне і демонструє згадане явище газлайтингу, де кожна із сформованих груп відстоює власні інтереси і (здебільшого) вороже налаштована по відношенню один до одної, оскільки вбачає загрозу втрати (чи заборону прояву) власної ідентичності. Конфліктногенність тільки підвищують «ехо-камери», знаходячись в яких інформація підбирається маніпулятивно (вигідний бік проблеми яскраво подається з одночасним ігноруванням альтернативної позиції).

Варто зауважити, що ЗМІ в даному випадку відіграють важливу роль, оскільки являються засобами соціалізації. Йдеться про те, що факти подаються не відсторонено і всебічно, а інтерпритуються емоційно і згідно соціальних культурних норм. Так формується суспільна думка за моделлю «спіралі мовчання» – відчуваючи себе в меншості, індивід більш схильний приховувати власні погляди через загрозу соціальної ізоляції: «Будь-які прояви суспільної думки об'єднує їх зв'язок з можливістю ізоляції для індивіда. Там, де людина не може вільно висловлювати чи діяти за власним бажанням, а повинна враховувати погляди свого оточення, щоб не бути відторгнутою, є проявом суспільної думки» (Нозль-Нойман, 1996).

Висновки. Сучасні глобалізаційні процеси, з одного боку, уможливають взаємодію раніше далеких чи навіть взаємовиключаючих культур, моделей поведінки чи ідентичностей, з іншого, – відбувається зіткнення раніше відокремлених і відносно замкнених культурних, цивілізаційних груп, що стає каталізатором як формуванням абсолютно нової (або ж гібридної) ідентичності, так і відстоюванням існуючих ідентифікаційних цінностей, де альтернативна реальність сприймається як загроза втрати унікальності чи цінності надбань поколінь. Світ перебуває у стані формування, постійних змін, що цілком вдало характеризує І.Валлерстайн у своїй праці «Глобалізація чи перехідна епоха?»: «Наразі це ще не встановлений глобалізований світ з чіткими правилами, ми лише вступили в перехідний період, коли капіталістичний світ-система в цілому перетворився в щось інше. Майбутнє, яке є далеко не заданим і безальтернативним, буде залежати саме від цього переходу, наслідки якого зовсім незрозумілі» (Валлерстайн І., 1999, с. 122). Саме розуміння особливостей описаних тенденцій, їх механізмів виявляє їх суперечливі явища «ехо-камери», газлайтинг, тощо. «Інакшість» стала невід’ємною рисою сьогодення дня і пошук практик порозуміння, на нашу думку, стає ще одним культурним вилицем.

Список літератури

- Валлерстайн І. Глобалізація или переходная эпоха: Глобальный взгляд на долгосрочное развитие мировой системы. Красные холмы. Москва, 1999.
- Кастельс М. Власть коммуникации: учеб. пособие. Москва : Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. 568 с.
- Нозль-Нойман Э. Общественное мнение. Открытие спирали молчания: пер. с нем. / общ. ред. и предисл. Н. С. Мансурова. Москва : Прогресс-Академия, Весь Мир, 1996. 352 с.
- Усанова Л. А. Проблема ідентичності: між масовізацією та індивідуалізацією. Філософські обрії. 2017. Вип. 38. С. 41–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2017_38_6.
- Oxford Dictionary definition of ‘gaslighting’. Oxford Dictionaries gaslight. In: Lexico.com, Available at: <https://www.lexico.com/definition/gaslight>. (дата звернення: 08.09.2021).
- Sunstein C. R. Democracy and filtering. *Communications of the ACM*. 2004. Vol. 47, № 12. P. 57–59.

References

- Kastels, M. (2016). *Vlast komunikacii: ucheb. posobie* [The power of communication: textbook. Allowance]. Moskva: Izd. dom Vysshoi shkoly ekonomiki [in Russian].

- Noel-Noiman, E. & Mansurova, N. S. (Ed.). (1996). *Obshchestvennoe mnenie. Otkrytie spirali molchaniia* [Public opinion. Opening a spiral of silence]. Moskva: Progress-Akademiia, Ves Mir [in Russian].
- Oxford Dictionary definition of ‘gaslighting’. Oxford Dictionaries gaslight. In: Lexico.com. Available at: <https://www.lexico.com/definition/>
- Sunstein, C. R. (2004). Democracy and filtering. *Communications of the ACM*, 47, 12, 57-59.
- Usanova, L. A. (2017). Problema identychnosti: mizh masovizatsiieiu ta indyvidualizatsiieiu. [The problem of identity: between massification and individualization]. In *Filosofski obrii* [Philosophical horizons], 38, 41-50. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/FiloFilo_2017_38_6. [in Ukrainian].
- Vallerstain, I. (1999). Globalizatciia ili perekhodnaia epokha : Globalnyi vzgliad na dolgosrochnoe razvitiie mirovoi sistemy [Globalization or the Age of Transition : A Global View of the Long-Term Development of the World System]. In *Krasnye kholmy* [Red hills]. Moskva [in Russian].

Usanova L. A., Suprun G. G.

«ИНАКОВОСТЬ» КАК КОНФЛИКТ ИДЕНТИЧНОСТИ В ЦИФРОВОЙ СРЕДЕ

В статье авторы делают попытку проанализировать глобализационные процессы XXI века, в ходе которых наблюдается повышенная конфликтногенность в результате столкновения культурных и социальных идентичностей. Конфликт идентичностей является ответом на свержение унифицированного общества. Развитие цифровых технологий спровоцировало повышенный массив информационных потоков, которые несут в общество дезориентирующие настроения. Как следствие - распространяются такие социальные явления как «эхо-камеры» и газлайтинг: в результате процессов глобализации происходит конфликт идентичностей как на индивидуальном, так и на социальном уровнях. Формирование социума на основании диалога и взаимопонимания усматривается авторами как один из путей решения культурного и социального конфликта, который углубляется в цифровую эру глобального мира.

Ключевые слова: идентичность, конфликт, «эхо-камера», газлайтинг.

Usanova L. A., Suprun H. H.

“OTHERNESS” AS A CONFLICT OF IDENTITIES IN THE DIGITAL ENVIRONMENT

Introduction. This paper presents an attempt to analyse the growth of conflict in the context of globalization processes of the XXI century, in particular the clash of cultural and social identities. The development of digital technologies has provoked an increased array of information flows, which bring disorienting sentiments to society. This resulted in the spread of such social phenomena as “echo chamber” and gaslighting. Conflict of identities is a response to the collapse of a

unified society. **Purpose and objectives of the paper.** The objective is to conduct a socio-philosophical analysis of identity as a conflict-causing phenomenon in the globalized digital age, based on the achievements of modern science and philosophy. **Methodology of Research.** The main research methods are structural-functional, philosophico-cultural and philosophico-anthropological. The principle “from abstract to concrete” and the principle of systemicity were applied to solve specific research tasks. **Research results.** On the one hand, modern globalization processes allow the interaction of previously distant or even mutually exclusive cultures, patterns of behaviour, or identities. On the other hand, there is a clash of previously separated and relatively closed cultural, civilizational groups, which becomes a catalyst in forming a completely new (or hybrid) identity and advocating existing identification values, where the alternative reality is perceived as a threat of losing the uniqueness or value of the heritage of generations. As a result, there is a conflict of identities at both the individual and social levels. **Conclusion.** The globalization processes of the XXI century are penetrating more and more actively into all spheres of social life: there is a clash of cultural and social identities, which provokes increasing conflict levels and grouping to preserve uniqueness in response to global trends, the establishment of new social norms and expansion of human rights. The world is in a state of formation, constant change, and the understanding of the described trends features and their mechanisms reveals their contradictory phenomena “echo chamber”, gaslighting etc. “Otherness” has become an integral feature of today and in our opinion, the search for practices of mutual understanding is becoming another cultural challenge.

Keywords: *identity, conflict, globalization, “echo chamber”, gaslighting.*